

Društveno-politički fenomeni dubrovačkog republikanizma

Lovro Kunčević, *Vrijeme Harmonije. O razlozima društvene i političke stabilnosti Dubrovačke Republike, Zagreb – Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 2020, 202 str.*

Svako sustavnije razmatranje republikanskog sustava neminovno dovodi do preispitivanja njegove društveno-političke stabilnosti koja je osnovni preduvjet održivosti. Društveno-politička stabilnost Dubrovačke Republike ogleda se u činjenici kako su se tijekom 450 godina postojanja dogodile samo dvije ozbiljnije bune – Lastovska početkom 17. stoljeća i Konavoska 1799-1800. – dok su institucije vlasti, izuzev određenih reformi sredinom 15. a potom i 18. stoljeća, ostale nepromijenjene. Stabilnost Dubrovnika, dakle, predstavljala je jedno od najvažnijih, a istovremeno i potpuno zanemarenih pitanja dubrovačke prošlosti. Čak i u okvirima europske historiografije malo se autora bavi stabilnošću društveno-političkih poredaka ranonovovjekovne Europe. Takva studija, naime, zahtijevala bi iznimnu širinu: sagledavanje gospodarskih prilika i fiskalnih politika, društvenih i političkih faktora, pa sve do ideologije i religije.

Lovro Kunčević krajnje oprezno započinje raspravu o dubrovačkoj stabilnosti, svjestan metodološke zamke u koju se upušta. Za razliku od standardne i uvriježene metodološke postavke kojom se raščlanjuju događaji koji su se uistinu dogodili, Kunčević razvija raspravu o izostanku destabilizacijskih faktora, dakle raspravlja o onome što se nije dogodilo, a ne o stvarima koje su se dogodile. Podjednako kao što historiografija nalazi argumente u arhivskim vrelima koja su izravno ili neizravno povezana s predmetom rasprave, Kunčević je svjestan da se i u tom smislu nalazi u nezavidnoj istraživačkoj poziciji s obzirom na to da ne postoje izravna svjedočanstva o razlozima kooperativnosti širih društvenih slojeva i režima. Oprezan zbog spekulativnog karaktera svoje rasprave, Kunčević joj nalazi uporište u već ostvarenim sličnim iskustvima venecijanistike. Dakle, autor se upušta u raspravu o onome što se nije dogodilo – a moglo se dogoditi – s ciljem da se bolje razumije ono što *jest dogodilo*, a to je izostanak ozbiljnijih društveno-političkih sukoba. Pri tome je smatrao korisnim napraviti analogiju s različitim oblicima nestabilnosti koji su bili tipični za druge dalmatinske i talijanske gradove, društveno slične Dubrovniku, podjednako kao što je u obzir uzeo manje nestabilnosti koje su se od 14. do 17. stoljeća zaista dogodile u Dubrovniku.

Spekulirajući o mogućim scenarijima društveno-političkih kriza, Kunčević kreće od onih općepoznatih na razini ranonovovjekovnog Mediterana, prihvatljivih i u dubrovačkom slučaju. Dakle, piše o: potencijalnom sukobu unutar plemićkih frakcija kojem se pridružuju pripadnici nižih slojeva; zavjeri dijela plemstva koje uživa podršku izvana, sukobu između patricijata i puka, organiziranog u bratovštine koje zahtijevaju aktivnije sudjelovanje u političkom životu zajednice; pobuni srednjih i nižih slojeva uslijed nezadovoljstva radnim uvjetima, nametima ili oskudici; pobuni stanovništva u izvangradskom prostoru uslijed narušavanja lokalne autonomije ili nezadovoljstva povećanim nametima. Pri tome treba istaknuti da je tekst knjige fokusiran na razloge stabilnosti samoga grada i središnjih političkih institucija Republike, ne ulazeći u složeno pitanje pacifikacije samog distrikta. Iako mnoge od analiza vrijede i za distrikt, autor je svjestan činjenice kako mu zbog

ograničenog cilja ove studije izmiče detaljnija analiza mikrouvjeta raznih zajednica – od lastovske do konavoske – koja je nužna za cjelovito objašnjenje njihove (ne)poslušnosti.

Ovim tipičnim scenarijima autor dodaje i potencijalne opasnosti uslijed različitih izvanrednih okolnosti (epidemije, ratovi, potresi) koje su mogle biti okidač subverzivnom djelovanju iznutra, ali i izvana. Iako se ovom studijom od samog početka provlači teza o iznimnoj stabilnosti Dubrovnika, autor upozorava kako Republiku nikako ne treba zamišljati kao idilično mjesto gdje je vladala društveno-politička harmonija. Stoga kronološki navodi konkretne primjere subverzivnog djelovanja u periodu kojim se studija bavi, međutim, ipak zaključuje kako je, u usporedbi s europskim trendovima ili onima na samom Mediteranu, ukupan broj takvih slučajeva zapravo malen. Osim onog čuvenog Držićeva, nije zabilježen sličan pokušaj promjene političkog poretka. Autor ističe činjenicu kako su svi takvi pokušaji zapravo bili lišeni nekog konkretnog konteksta, što ih je samo po sebi činilo manje opasnim za režim, bez masovnije potpore, uvijek na vrijeme otkriveni od strane dubrovačke Vlade koja je u pravilu djelovala promptno i odlučno.

Referirajući se na doista iscrpna istraživanja Nenada Vekarića, Kunčević apostrofiraju činjenicu kako su se od svih društvenih slojeva, kao najveća subverzivna prijetnja dubrovačkom aristokratskom republikanizmu pokazali upravo pojedinci iz redova vlastele, kao najzastupljeniji u takvim pokušajima, motivirani ponajprije stjecanjem vlasti ili predajom dijela dubrovačkog teritorija stranim silama. Međutim, stabilnost je, kako to Kunčević ističe, strukturalna kategorija ovisna o gospodarskim, društvenim i političkim okvirima koji se stvaraju stoljećima te su uvelike izvan kontrole pojedinaca. Stabilnost Republike samo je djelomično zasluga samih Dubrovčana; ona je jednako tako posljedica objektivnih okolnosti izvan njihove kontrole. Smještaj, kao i specifičnosti geopolitičkog okruženja išli su u prilog dubrovačkoj političkoj opstojnosti koja je bila korisna svim relevantnim faktorima s kraja srednjovjekovlja te prvih stoljeća ranonovovjekovlja. Pozivajući se na genezu društvenih sukoba, Kunčević se referira na genezu društvenih elita. U činjenici da ne postoje veleposjedi u dubrovačkom slučaju autor prepoznaje ne samo razlog koji je trasirao trgovačku orijentaciju dubrovačkoga gospodarstva već i jedan od preduvjeta socijalne ravnoteže.

Uspoređujući istočnojadransko srednjovjekovlje i novovjekovlje s apeninskim prilikama, Kunčević ističe kako je plemstvo apeninskih gradova bilo mahom zemljoposjedničko (feudalno). Svoju je moć najviše temeljilo na izvangradskom zemljoposjedu koji im je predstavljao ne samo temelj ekonomske i političke moći već i logističku podršku u borbama s oponentima u kontekstu nadmetanja različitih plemićkih frakcija unutar talijanskih srednjovjekovnih gradova. Dalmatinsko plemstvo pokazuje dosta sličnosti s talijanskim modelom – dosta je podsjetiti se Šubića Bribirskih. Među apeninskim plemstvom iznimku čini mletačka sinjorija koja nije bila zemljoposjednička, već merkantilna, baš kao i dubrovačka vlastela. Dubrovčani nikad nisu bili toliko povezani sa zaleđem jer za razliku od ostalih dalmatinskih komuna, nikad sa zaleđem nisu bili u istom državnom sklopu, očigledno različiti i u kulturnom i u vjerskom smislu. Pacifikacija i kooperativnost među pripadnicima dubrovačkog plemstva dogodile su se uslijed zajedničkih trgovačkih interesa koji su postali prioritetnima na razini čitave komunalne zajednice. Tijekom vremena stvorila se međusobna klijentelistička mreža koja je uključivala ne samo pripadnike plemstva već i merkantilno građanstvo, što je činilo jedan od razloga koji je umanjivao tenzije između tih dvaju društvenih slojeva. Zatvaranje komunalnih vijeća dovršilo je proces pacifikacije plemstva koje je tako steklo mogućnost institucionalnog rješavanja sporova umjesto borbama.

Kunčević uočava kako je merkantilni mentalitet dodatno potpomogao pacifikaciji plemstva s obzirom na to da se za potrebe same trgovačke djelatnosti moralo pokazati dosta

fleksibilnosti, poznavanja različitih kultura, kao i spremnost na kompromis i diplomatski način pregovaranja. Dubrovački republikanski sustav – uostalom, kao i onaj mletački – nije samo odražavao i provodio određenu političku volju već i specifičan politički moral koji je pripadnike plemstva na putu političkog uspjeha tjerao na neisticanje, timski rad, poštovanje tradicije, kompromis i samodisciplinu. To je pridonosilo društvenoj stabilnosti, ali i onoj političkoj jer su takvi obrasci ponašanja jamčili nesmetano funkcioniranje republikanskih institucija. Konzervativizam je znatno pridonosio stabilnosti samih institucija jer nije inzistirao na reformama, dok je na političkom planu održavao oprez, neishitrenost te nesklonost upuštanju u rizike. Republikanski kolektivizam nije promicao kooperativnost samo među pripadnicima političke elite, već je imao homogenizirajući efekt na širem društvenom planu. Patricijat se, kako to ističe Kunčević, oslanjao na razvlaštenu većinu stanovništva u možda najosjetljivijem segmentu javnih poslova – državnoj sigurnosti. Niz vojno-sigurnosnih politika otkriva da su vladajući imali znatno povjerenje u ostale društvene skupine kojima su se koristili kao temeljem obrambenog sustava Republike. Fragilan položaj Republike dodatno je pothranjivao unutrašnju koheziju. Slobodna ekonomska inicijativa i dostupnost činovničkih pozicija umanjivale su potencijalne frustracije nižih društvenih slojeva. Baš kao što se i pacifikacijom plemstva svaki potencijalni spor rješavao institucionalno, tako su i plemićko-pučanski sukobi prerasli iz nasilnih u institucionalne sukobe, dobivši priliku parničenja na temelju sudskog postupka. Između čitavog niza ostalih razloga, odsutnost faktora koji su potencijalno mogli rezultirati određenim bunama protiv vlasti Kunčević prepoznaje i u činjenici kako je značajan postotak muške radno sposobne populacije u periodu povoljne pomorske konjunktore 15. i 16. stoljeća većinom fizički bio odsutan iz Dubrovnika, ploveći na mediteranskim pomorskim rutama.

Kunčević ovom knjigom nije dao odgovore na sva pitanja o ovoj temi, no, uostalom, to mu nije ni bio cilj. Iako autor još uvodno navodi kako piše spekulativnu raspravu koja bi mogla završiti s više pitanja nego odgovora, ipak uspješno, uvjerljivo raspravljajući, daje odgovore na ključna pitanja koja se tiču dubrovačke stabilnosti. Iako je knjiga fokusirana na razdoblje od sredine 14. stoljeća do potresa 1667, relevantna je i za kasnije razdoblje jer je postpotresno razdoblje obilježeno značajnom stabilnošću, dok se onaj poznati kasniji sukob vlastele, koliko god na trenutke poprimao žestoke razmjere, ipak odvijao u okviru institucionalnog poretka te nikad nije eskalirao u ozbiljno otvoreno nasilje. Odgovor na pitanje o višestoljetnoj dubrovačkoj stabilnosti nije jednoznačan i ne da se objasniti banalnim argumentom. Ona je svakako posljedica djelovanja čitavog niza geopolitičkih, gospodarskih, socijalnih, političkih i ideoloških faktora. U svakom od tih segmenata autor prepoznaje ključne čimbenike stabilnosti koji su ublažavali nezadovoljstvo te sprečavali značajnije krize i njihovu eskalaciju. Međutim, svjestan je i svih spoznajnih rupa u vezi sa svakim od ovih segmenata koje historiografija tek treba popuniti, kao i činjenice da pojedini faktori stabilnosti u različitim periodima nisu imali istovjetan doprinos stabilnosti, što upućuje na potrebu komparativnog pristupa u njihovoj analizi. Stoga autor svoju studiju smatra tek uvodom u ovu tako veliku i sveobuhvatnu temu, pozivajući i potičući na nova istraživanja u tom smjeru. Konačno, uspoređujući korijene dubrovačke stabilnosti s društvenim trendovima na Apeninskom poluotoku, a posebno uočavajući sličnosti s mletačkim poretkom, knjiga je ne samo izuzetan doprinos domaćoj historiografiji već je relevantna i u širem kontekstu europske republikanske historiografije.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

52

BROJ 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase sans-serif font.

ZAGREB 2020.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 52, broj 2

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Miljenko Šimpraga

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

Tisak / Printed by

Tiskara Zelina d.d.

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrčak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*